

SZENTIMREI JUDIT

A VETETTÁGY VAJDAKAMARÁSON

A mezőségi varrottások s részben a szöttesek nem egészen ismeretlenek a szakemberek és a nagyközönség körében. Palotay Gertrúd és Szabó T. Attila a 40-es évek elején több tanulmányban ismertette a vidék népi és úri hímzéseit,¹ Kerékgyártó Adrienne és Kövessi Edit pedig már a harmincas évek derekán mezőségi mintákat és öltéselemeket közölt.² Undi Mária gyakorlati célokra kissé átrajzolva igyekezett a hímezni szerető leányok és asszonyok kezébe adni néhányat e vidék szabadrajzú varrottas mintái közül.³ A hetvenes évek derekán Fél Edit és Hofer Tamás a varrottások mellett már néhány szöttes képét is közölte a Mezőségről,⁴ ám a szötteseknek és varrottásoknak a lakásbelsőben elfoglalt helyéről és szerepéről, a többségüket mintegy összegező „kiállításáról”: a *vetettágyról*, amelyre ezek a nemegyszer művészi értékű darabok emberemlékezet óta készültek, mind ez ideig nem sok szó esett.

A kalotaszegi díszágyról, a *kivetett ágyról* már a múlt század végén tájékoztatott Gyarmathy Zsigáné a Kalotaszeget és varrottasait népszerűsítő munkájában.⁵ Arról, hogy a Mezőségeen is vetettek nagyágyat, még Palotay—Szabó T. idézett tanulmányai vagy az ismeretterjesztő céllal megjelenő népszerű közlemények sem igen emlékeztek meg.⁶ Pedig érdemes a mezőségi, jelen esetben a vajdakamarási vetettágyakat is szemügyre venni, mert térben és időben valamilyes tájékozódást nyerünk a szöttes és varrottas fajták készítéséről, alakulásáról és alkalmazásáról.

Vajdakamarás Kolozsvártól északkeleti irányban 33 kilométerre, a Kolozsvár—Mócs—Szászrégen útvonaltól jó háromnegyed órai járásra fekszik. Megközelíteni sáros időben még a hetvenes évek derekán is nehezen lehetett. Villaserű, új, cserepes házai között egyre kevesebb a régi időkből itt felejtett, ősszel dohányfüzérékkel teleaggatott, apró ablakos, zsúp-födeles öreg ház.

Vajdakamaráson is, mint a legtöbb mezőségi háznál, szöttes és varrottas ma is minden háztartásban akad, elrendezésük azonban a városiasodás fokának, valamint a kornak és módnak megfelelően már lényegesen változik.

A hagyományokhoz és házukhoz jobban ragaszkodó idősebb családok, ahonnan a fiatalság már kiröpült s csak látogatóba jár haza, az egyszobás, pitvaros házakban még őrzik a régi berendezést.

Molnár Mihálynak a mestergerenda tanúsága szerint 1870-ben épült, körtornácos vályogházában a vetettágy éppúgy a gerendát éri, mint Kenderesiék 1972-ben még pirosban álló kétszintes, cserépfedeleles téglaházában, de az ágyvetés módja s a benne és rajta található szöttesek és varrottások merőben mások.

Molnáréknál a magasküszöbös, tapasztott földű egyetlen lakószobában, a *házban* jobbról az öregek hálóágya, balról a szegényes, de régi szokás szerint kivetett ágy áll. Itt is, akárcsak a Fehér megyei Magyarlapádon vagy Magyarózdton, a *hosszában vetett ágy*⁷ a szegényes vagy az idősek vetésmódja. Akik leányaikat férjhez adták, szegényes, két, esetleg négy párnájukkal már csak a *nyújtóztatóhoz* vagy *hidegágyhoz* (ravatal-

hoz) szükséges ágyneműt: egy-két szalmazsákot és derékaljat vetnek fel és terítenek le, hogy ne lepje a por.

Az ágyban legalul egy *surgyé*, vagyis szalmazsák van, varrott csáppal. Azon egy *szőrlepedő* (gyapjúterítő) *összeréltve*. Azon *derékalja*, majd egy rend *szöttes* s egy rend *varrottas párna*, valamennyi csúppal a bejárat felé (13. fénykép). A derékalja és az alsó sor párnák szöttescsúppja a magyarózdi *fejtőfőtős*, keresztbe csíkos párnák és derékaljak végeit idézi, de ilyeneket szöttek egykoron a két Küküllő közötti Magyarsároson,⁸ valamint az Aranyos vidéki Torockón is. Ezek valószínűleg a fejtős szöttesek legrégebbi típusai, amikor még a jobbmódúak is csak *gálicos csíkos* vagy *kockás*, 40—50×100 cm-es, keskeny, hosszú párnákra különszőtt *főtöt* húztak. A kalotaszegiek szélesfejtős, fehérrel hasogatott, vagy a Balavásár környékiek piros, kék vagy elegyes szötteseik már jóval későbbi *színire járó* vagy *lapos, egyes* szöttesfajták. Az erős, hármastagolású kék, piros, idővel fekete színre járó szöttesek csíkcsoportjai, két szélükön egy-egy *fiókkal* vagy *csitkóval*, ezeknek a vajdakamarási fejtős szötteseknek is sajátos jelleget adnak. Az egész ágyat letakaró piros-zöld-fekete széles csíkú *serített lepedőn* a színek között kicsillanó fehér szaggatott vonalak mintegy megragyogtatják és megnyújtják az egész gyapjuszöttest, mintha a nem túl magasra vetett ágy a gerendákra akasztott fehér csuprokig érne. A gyapjútakaró lecsüngő oldalára varrt fehér *csipke* és *gyapjúrojt* megint csak a szegény ember találékonyságára vall, ugyanúgy, mint az asztalterítőkön.

Az asztalon ugyanis az alsó kendervászon abrosz rojtja a földet éri. Rajta kétnyüstös, piros gyapjúabrosz, színes gyapjúrojtjal: az alatta levő abroszból egy *hüvejkes tenyérsnyit* enged látni. Ezen felül első látásra hat rend egymásra rakott asztalterítő. Közelebbről megnézve a piros gyapjúabroszon tenyérsnyit távolságra varrt fehér csipke, majd gyapjúrojt változik, két-két rend egymás fölött, így akarva a módosabb házak többrendbeli vászon- és gyapjúterítőit érzékeltetni. A polgári édeskés csipketerítők és a papírfalvédők idegenül hatnak ebben a környezetben. Gyapjúból kötött társaik az asztalközépen és a ládán már kezdik színben megaládni a kapcsolatot a régebbi kamarási textiliákkal.

A hagyományörzőbb családoknál, még a nagyablakos, cserépfedeles típusházakban is, a polgáriasultabb szobaberendezés ellenére is kivetik a nagyágyat. Itt is igyekeznek a mennyezetig vetni, de csak nagy ünnep vagy lakodalom alkalmával, mert „nem lehet mindig rakogatni, ócskul”.

Leánykéréskor vagy lakodalomkor végignyújtanak két hosszú rudat az ágyon, s arra rakják a *surgyékat*, derékaljakat, majd a párnákat *keresztbe*, mint a kalotaszegi falvakban, Torockón vagy Széken, lehetőleg *a padlásig*. A Balavásár környéki falvakhoz hasonlóan⁹ lakodalom után lehúzzák és kifordítják a *surgyé-*, *derékalj-* és *párnahuzatokat*, s a *szőr-* vagy *gyapjúlepedőket* szépen *összeréltve* elteszik a születendő leány(ok)nak. Balavásáron az elsőszülött, ún. *bundás leány* teljes egészében elvitte az anyja *letevő cifrái* s csak a többi leány készített magának a mindenkor helyi divatnak megfelelő kelengyét. Vajdakamaráson az anya féltettebb darabjain a leányok egyenlő arányban osztoznak. Így juthatott egy-egy leánynak egy-két-három, esetleg hat párnahuzat is az anyai örökségből, s azt egészítette ki mindenik leány az akkori szokásnak, módnak s némileg a saját ízlésének megfelelően. A régebbi darabokat aztán rojtjal, csipkével gazdagíthatták s hangolhatták az újabb szöttes- és varrottasdarabok-

hoz. Így egyetlen vetettágy párnáin, lepedőin, vagyis nyolcvan-száz év, négy-öt nemzedék munkáján a helyi textíliák és ízlés alakulását figyelhetjük meg.

Alul a rudakra rendszerint két surgyét tettek, egyiket varrottas-, a másikat szöttesecsúppal, s egy vagy két derékaljat, „kinek mennyi volt”. De nézzük meg közelebbről a Kenderesiék vetettágyát, amelyet tisztelünk fel Mányi leányuk *lerakott* kelengyéjéből.

A visszájukra fogott, változatos szőr- és vászonszöttesek, varrottasok szép sorjában összehajtva a *padlájában* és a *szekrényben* várták a napot, hogy a leánykéréskor, majd a lakodalomban felkerüljenek az ágyra. Amint egyenként terítették fel a lepedőket, fordították ki és húzták fel a párna- és derékaljhuzatokat, a szemünk láttára foglalta el minden darab időrendben a maga jól meghatározott helyét, s alakult ki a módos kamarási *keresztbe vetett ágy* (14. fénykép).

A két *varrottas végű surgyét* és a *szöttescsúpú derékaljat fogdasatt*, vagyis mintás négynyüstös lepedővel terítették le. Arra négynyüstös *gyapjúlepedő*, majd — *szálvonásos lepedőhajtással* — vászonlepedő került. Ez utóbbi még a Kenderesiné nagyanyjától maradt, aki szintén a nagyanyjától örökölte. (Kenderesiné 1946-ban, édesanyja 1923-ban, nagyanyja a század elején ment férjhez, A többire csak következtetni lehet. Ha helyi szokás szerint egy nemzedékre 20—25 évet számítunk, akkor ez a lepedő a múlt század 50—60-as éveiben készülhetett.) Ezután piros alapon kék mintás *szőrlepedőt* s erre széles *ojtotrózsás-csipkés fehérlepedőt* tettek. Ezen már Mányinak „kopott a körme”, vagyis a szemünk láttára is szorgalmasan horgoló leány *kötötte*. Az eddigieket az egyes színek között fehér tagolású, fogdosott szőrlepedővel terítették le, akárcsak a kicsi, szegényes ház hosszában vetett ágyat. Erre került összerételve az a két-három *serített lepedő*, amellyel majd takarózni fognak. Legfelül sorakozott a kilenc-tizenkét, esetleg tizenöt párna, „kinek mennyit adnak”.

Az ünnepi asztal sem maradhatott szegényesebb, mert egy leány Vajdakamaráson még az 1970-es évek derekán is vitt hat, nyolc, tíz lepedőt és ugyanannyi abroszt, „kinek mennyi jutott”. Az asztalra is, mint a vetettágyra vagy a templomokban az úrasztalára, legalul a legrégebbi terítőt teszik. Ezen a különböző nemzedékek idejében szokásos gyapjú- és vászonabroszok úgy váltják egymást, hogy legfölülre a mindenkori menyasszonynak készült „legszebb darab” kerüljön. Az egymás fölé helyezett terítők rojtjai vagy csipkéi hű kifejezői a kornak és a módnak.

A legalsó *négynyüstes kenderabroszt* földig-rojttal a múlt század folyamán szöttek. A fekete alapon zöld mintás, *ötnyüstös szőrabrosz* már a századforduló táján készülhetett. A *fogdasott szőrabroszt* színes szedésel az első világháború előtt, a *fehérgyapottas csipkést* utána készíthették. A legfelső *piros szőrabrosz* színes természetes rózsáival már a két világháború közötti kispolgári ízlésre és a színárnyalatok kiforratlan, bizonytalan használatára vall. Ez volt 1946-ban a „legújabb” és „legszebb”, amikor Kenderesiné férjhez hozta. A leánya, Mányi egyelőre 1972-ben csak a csipkéken dolgozik; ezután kerül sor, ha még egyáltalán sor kerül, a szöttes- vagy varrottasabrosz elkészítésére.

Ha elnézzük az egymásra terített lepedők és abroszok színhatását, akkor értékeljük igazán a kis öreg házban látott csipke és rojt összeállítását.

Az valóban érzékeltette, ha szegényesebb is, a mezősegi, illetve a vajdakamarási vetettágy és ünnepi asztal összbnyomását.

Érdeemes még a vetettágy párnáit és a tányérok mögé akasztott *szegre való kendőket* is megfigyelni. Ezeket is csak akkor szokták kitenni, amikor lakodalom van. A fehér *kötött csipkéseket* már Kenderesi Mányi horgolta, a *szedettéseket* még nagyanyja hozta 1923-ban. Érdekes itt a csipke divatja: csak most kezd a szedetttes és a varrottas mellé felzárkózni, illetve azokat kiszorítani. A Székelyföldön és a Kis-Küküllő mente nem egy falujában ez a folyamat már a múlt század végén megindult. Különben a ke-lengyéből sokkal kevesebb kendő marad meg, mint párna és lepedő, mert eltemetik készítőjével és férjével, esetleg korábban elhalt gyermekeikkel.

A csipkekendőktől eltekintve, ezeket a szöttéseket és varrottasokat mind Kenderesi Jánosné (Cirék) hozta férjhez 1946-ban. Egy részét maga varrta 1946 előtt, nagy többségét édesanyja szötte, szedte, varrta 1923-as lakodalma előtt. A vágásos párnákat és lepedőhajtásos lepedőt még a nagyanyja hozta a század elején, s részben ő is anyjától, nagyanyjától örökölte.

A közbelső sor legalsó fehér *vágásos* vagy *vágottas*, piros laposöltéses párnamintája (15a. fénykép) Erdély-szerte ismert. Gyarmathy Zsigáné múlt század végi népszerűsítő és újító törekvései előtt ilyen típusú vagdalásosokat varrtak Kalotaszegen is *borjúsájú ingujjra*, lepedőszélre és párnavégre egyaránt. A mai vagdalásos terítőket, futókat Bánffyhunyd környékén jórészt Gyarmathyné kezdeményezésének minősítik, de pl. Magyarlónán még megmaradtak a régi vagdalásosak. Így a vajdakamarási Jankó Anikó (1887—1960) fekete laposöltéssel varrt vágásos kendője (16. fénykép) feltűnően hasonlít a Magyarlónán készített halottas lepedők hímzéseire.¹⁰

A vajdakamarási adatközlők tanúsága szerint itt a legrégebbiek a laposöltéses, majd a zsinórral varrt vágásos lepedőhajtások, surgyék, derékaljak vagy párnacsúpok, szegre való kendők. Kenderesiéknél valamenynyit a század elején hozták férjhez, de hogy pontosan mikor készültek, arra már senki sem emlékszik.

A hagyult fekete *sinoros*, fehér vágásos *eses* párna (17a. fénykép) mintáját Palotay—Szabó T. Vajdakamarásról kék lepedőhajtásról közli.¹¹ A régebbi darabok itt is kék-fehérrrel, illetve piros-fehérrrel készültek. A laposöltés vagy a zsinórvarrás színes volt, de a vágás, a vagdalás mindig megmaradt fehérnek. A hagyomány szerint a régi öregek a *halólepedőket*, más szóval *halottas* lepedőket vagy szapult vászonból szabták és sötétre áztatott házicérnával, vagy szapultatlan vászonból és méhviasszal meghúzott, szapult kendercérnával varrták. Az „eses” párnák fakult fekete hímzése nagyon emlékeztet a feketére áztatott házicérna színére.

A vajdakamarási „eses” mintának Palotay—Szabó T. közli egy-egy változatát Szépkenyerűszentmártonról és Nagydevecseréről.¹² Mezőségre korlátozódó mintának tartották, újabban azonban *nagycsokros* vagy *kan-kos* néven *fonákos* vagy *fonáján való* inghímzés-változatát ismerjük Gyimesből.¹³

A századforduló után, majd különösen az első világháború idején és után Vajdakamaráson egyre inkább elterjedt a fekete fejtős hímzés és szedés. Így a régi mintáról varrt aprószemű vonós, valamint a pogácsás és rózsás szedetttes mind fekete fejtővel készült.

Ez a vajdakamarási fekete *sinoros, vonós* (15b. fénykép) valamennyi eddig ismert hasonló mintájú párnacsúp közül a legaprólékosabb, nagyszerű arány- és formaérzéssel megmunkált darab. Vicéből és Nagydevecseről¹⁴ egy-egy szálánvarrott, Székről pedig a szálánvarrott mellett egy szabadrajzú változatát is ismerjük.¹⁵ 1958-ban magam is találtam Széken egy kéménylyukban egy igen elnagyolt, tiszta kendervászonra varrt vonós párnavéget az 1870—80-as évekből.¹⁶ A Felső-Maros menti Disznajóról még szélesebb mesterkével egészen más jellegű vonóst láthatunk.¹⁷

A rózsás és pogácsás párnacsúpok mintái már a klasszikusnak mondható, szálánvarrott párnavég, inghímzés, ráncbaszedés szedettes változatai.

A *rózsás* (17d. fénykép) Erdély-szerte ismert; *rózsás* vagy *almás*, a Szilágyságban *fenyőágas* változatait számos vidéken egyaránt szőtték és varrták.¹⁸ A *pogácsás* (18. fénykép) — akárcsak a Felső-Maros menti Magyaró nem egy újabb rakottas mintája — régi inghímzésről került át a szedettes párnavégre. A húszas évek elején készült piros szedettes, a *makkos* (17b. fénykép) és a *koszorús* mintája még egyszínű.

A *cifrák* között is, bár valamennyi a második világháború alatt és után készült, egészen különböző eredetű mintákkal találkozunk. Vajdakamaráson a színesedés korszakában legkedveltebb színösszeállítás mind a gyapjúszőtéseken, mind a varrottasokban a piros-kék-zöld. Ezekkel a színekkel, különösen régi mintákat elővéve, igen szép laposöltéses és szálánvarrott párnavégeket készítettek. Így a laposöltéses *cifracsilagos* és a *keresztcsifra* (15c. fénykép) igen szép változatai az Erdély-szerte ismert egy-, legfőljebb kétszínű piros-kék varrottasoknak. Ezzel szemben a csipkemintáról levart piros-sárga *cifrakoszorús* zöld levelekkel (17c. fénykép) és a negyedik rend kék-fehér vágásos elnagyolt mintája színben, mintában már az ízlés elbizonytalanodását mutatja.

Minden időben a kendők is a párnák stílusához igazodtak. A vágásos és zsinóros párnák mellett szép számmal készültek szövött és szedett kendők is. A Mezőség, s így Vajdakamarás is ama ritka vidékek közé tartozik, ahol az egyszerű csépre szedett minták mellett még a drótra szedett *borzosok*, a régi *orsóhegyesek* későbbi változatai is fennmaradtak. Igen szép mezősegi *bogós* szöttes párna- és kendővég részletét közli Fél—Hoffer.¹⁹ 1958-ban Széken szép számmal gyűjtöttünk orsóhegyes és drótra szedett kendő- és párnavégeket egyaránt. Ezt a piros *kihúzó*s kendőt (19. fénykép) még Jankó Anikó készítette leánykorában, valamikor a század elején. Ezek a mértani mintások soha nem készültek cifrán, csak egyszínű fehér, piros, kék, esetleg fekete színben.

A különböző alapanyagok, hímző- és szövőfonalak, valamint a technikák és mintakincs felhasználásával készült különböző párna-, kendő- és lepedővégeken megfigyelhettük a szöttesekre és varrottasokra egyaránt jellemző helyi stílus kialakulását.

Az alapanyag itt is kezdetben a vékony kender-, illetve lenvászón, majd gyapotas, végül házi gyapotvászón. A hímzőcérna: a házi szapulatlan kendercérnától a piros, kék, majd fekete *olajos fejtőn* keresztül a *cifra*, színes DMC²⁰ fényes hímzőfonalon át a műselyemszálig mind ismeretes,

A hímzés módok közül a laposöltéses, majd a zsinóros-vagdalásos a Mezőségen sajátos megfogalmazást nyert. Fél Edit a laposöltéses és a szálvo-

násos vagdalásosokat a magyarság körében a legáltalánosabban elterjedt hímzésmódnak tartja; a legkorábbi ismert példányok között éppúgy megtalálhatók, mint a XX. században.²¹ Szerinte valamennyi hímzés közül az erdélyi a legparasztibb, és mintáit tekintve a legváltozatosabb. A Mezőségen s így Vajdakamaráson a színes laposöltések között levő aprószemű fehér áttört, vagdalásos részek igen kellemesen bontják, szinte megfinomítják a felület egyhangúságát. A szálánvarrott, zsinóros hímzéseken a minták aprólékosak, finom kidolgozásúak. Elnagyoltabbakká csak a színesedés korszakában és csak a tiszta laposöltéssel varrottak válnak.

A hármastagolás a régebbi szőtteken, illetve szedetteken éppúgy megfigyelhető, mint a varrottasokon. Vajdakamaráson a középminthez viszonyítva aránylag keskeny mesterke a jellemző; ezt az élesebb közep-résztől nem egyenes, hanem fogazott vonal választja el. A csipkézetebb szélű mintáknál a két világháború között és után már nemegyszer elmarad ez a többnyire nagyon finom, aprólékos mesterke.

Igen érdekes jelenség, ahogy a 70-es évek elején készült legújabb széleskendők, lepedők és abroszok csipkéi, valamint a különböző korok színes gyapjúrojtjai, csipkéi összefogják, aláhúzzák, szinte kiemelik a csipkeszerű vagdalásos és szálánvarrott, valamint a kissé nehezkesebb szedettes párnák mintáinak szépségét. Szemmel láthatóan nemcsak külön-külön a szőttes- és varrottasdarabok, hanem az egész vetettágy is biztos művészi érzékkel van fölépítve. Mindez a ház módját és ügyességét, valamint az idők folyamán kialakult művészi forma- és arányérzékét tükrözi.

JEGYZETEK

¹ Palotay Gertrúd—Szabó T. Attila: *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok. Az északi Mezőség magyar hímzései* c. fejezet. Népr. Ért. XXXIII (1941). 12—18. Uők: *Adatok a mezőségi magyar hímzés ismeretéhez*. EM. XLVII (1942). 398—406, 516—529; XLVIII (1943). 78—91, 428—449. és kny. *Mezőségi magyar hímzések* címmel ETF. 159. Kolozsvár 1943. Palotay Gertrúd: *A szolnok-dobokai Szék magyar hímzései*. ETF. 179. Kolozsvár 1944. Uő: *Szolnok-Doboka magyar hímzései = Szolnok-Doboka magyarsága*. Szerk. Szabó T. Attila. Dés—Kolozsvár 1944. 248—286.

² Kerékgyártó Andrienne: *Mezőségi lepedőszél dísze*. Muskátli V (1936). 1. sz. 4. és *Mezőségi vőfélykendő széldísze*. Uo. 3. sz. 36, 46. Kövessi Edit: *A mezőségi széki hímzések öltései és kidolgozása*. Uo. III (1934). 9. sz. 11. Sárkány Loránd: *Széki ornamentika*. Uo. 9—10.

³ Undi Mariska: *Mezőségi írásos hímzések*. Magyar Kincsesláda, V. Bp. é.n.

⁴ Fél Edit—Hofer Tamás: *Magyar népművészet*. Bp. 1975. Több helyen.

⁵ Gyarmathy Zsigáné: *Tarka képek a kalotaszegi varrottasok világából*. Bp. 1896. 79. és 81.

⁶ Gönyey Sándor: *A „felvetett nagyágy” Széken*. Muskátli X (1941). 13—18, 23—27.

⁷ Szentimrei Judit: *Szőttek és varrottasok = Kós—Szentimrei—Nagy: Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Bukarest 1978. 173—174. fk. a 224—225. l. között.

⁸ Szentimrei, i.m. 9. színes fk.

⁹ Szentimrei, i.m. 237—244.

¹⁰ 1970-es gyűjtésem anyagából.

¹¹ Palotay—Szabó T., i.m. 1942—1943. 516—517. 4. kép.

¹² Palotay—Szabó T., uo. 79—81. 12. kép és 428—449. 12. kép.

¹³ A balánbányai pionírok és Holló Barna 1975-ös mintagyűjteménye, mindkettő kéziratban.

¹⁴ Palotay—Szabó T., i.m. 1942—1943. 78—91. 32. kép és 428—449. 24. kép.

¹⁵ Palotay, i.m. 1944. VIII. 7a—b. kép.

¹⁶ Szentimrei: *Széki iratos és varratos munkák* = *ND 1976*. 116—121. 2. fk.

¹⁷ Palotay—Szabó T., i.m. 1941. 106. kép.

¹⁸ Szentimrei: *Szõttes és varrottas* = Kós—Szentimrei—Nagy: *Szilágysági magyar népművészet*. Bukarest 1974. 175. 14—15. fk.

¹⁹ Fél—Hofer, i.m. 564. és 568. fk.

²⁰ DMC: Dollfus Mieg et Co. Muhous France, híres kézimunka fonalgyár védjegye. A két világháború között Erdély-szerte használt színes, fényes hímzőfonal.

²¹ Fél Edit: *Magyar népi vászonhímzések*. Bp. 1976. 17.